

УДК 334.726

*А. М. Фрасинюк,
здобувач, Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

У статті обґрунтовується інноваційний характер таких форм організації транснаціонального банківського бізнесу, як універсальний банк, фінансовий конгломерат. Подається компаративний аналіз підходів до трактування їх сутності.

The article substantiates the innovative nature of such forms of transnational banking business, as a universal bank, a financial conglomerate. Served comparative analysis of approaches to the interpretation of their essence.

Ключові слова: транснаціональний інвестиційний бізнес ТНБ, диверсифікація бізнесу ТНБ, універсальний банк, фінансовий конгломерат

Key words: investment business of TNB, diversification of business of TNB, universal bank, financial conglomerate

ВСТУП. Сучасний міжнародний банківський бізнес - результат тривалого історичного процесу та кумулятивного впливу низки чинників, з яких першорядне значення належить глобалізації. Як відомо, ключовими елементами глобалізації фінансової сфери стали: перетворення окремих національних фінансових ринків, інвесторів і позичальників на глобальний ринок; стирання відмінностей між фінансовими інститутами і ринками, на яких вони здійснюють свої операції, зростання технічних можливостей для здійснення операцій. Підґрунтя глобалізації світових фінансів становили процеси лібералізації та дерегулювання фінансових ринків. Лібералізація фінансової сфери означала скасування обмежень для входу на національні банківські ринки фінансових інститутів – нерезидентів. Деретулювання у фінансовій сфері виявилось в масштабній ліквідації інституційних розмежувань між різними видами банківської та фінансової діяльності: комерційної, інвестиційної, страхової і т.п. Зниження, а іноді і ліквідація, деяких регулюючих бар'єрів ознаменували те, що банки могли тепер порівняно легко увійти в новий бізнес та диверсифікувати свої джерела доходів. Так, вже на початку ХХ ст. у переважній більшості країн було законодавчо закріплено дозвіл на об'єднання певних видів фінансової діяльності. Наприклад, в Італії відповідний закон Амато, який був прийнятий 30 липня 1990 р., дозволив участь банку в капіталі страхових компаній і, навпаки, створення спільних філій банком і страховою компанією, збут банками страхових продуктів однієї або декількох страхових компаній; у 1991 р. в Іспанії був скасований закон, що забороняв банкам продавати поліси страхування життя [1]. У Франції закон 2003 р. дозволив створювати змішані компанії, що пропонують своїм клієнтам банківські та страхові продукти.

Все це не тільки створило умови для масштабної експансії фінансового капіталу за межі країн походження та побудови мережі закордонних структурних підрозділів ТНБ, а і спричинило низку інноваційних перетворень їх бізнесу, як функціональних, так і інституційних.

Одним з напрямків цього процесу стає поява нових форм організації транснаціонального банківського бізнесу, як одного з видів інновацій за шумпетеріанським підходом. Такими новими формами є універсальний банк та фінансовий конгломерат. Слід зазначити, що на цей час не існує єдиної думки щодо трактування їх сутності. На нашу думку, це пов'язано з історичними особливостями двох концептуально різних за принципом організації фінансових систем - американської (спеціалізованої) та континентальної (універсальної).

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. Фінансові конгломерати та проблематика їх формування і розвитку є предметом досліджень багатьох іноземних науковців. Так, ще на початку 1990-х рр. П. Друкер обґрунтував залежність між інноваційними формами організації та результатами діяльності компанії. Лівайн, Е. Деміргук-Кунт, С. Тадесе, Д. Корріґен, А. Моррісон, С. Клессенс, Р. Херрінг та ін. в своїй праці зосереджують увагу на питаннях ідентифікації фінансових конгломератів, особливостях їх утворення та функціонування в різних регіонах світу, проблемах управління ризиками, продуктових інноваціях. В Україні це праці О. Барановського, І. Школьник, О. Козьменко, В. Кремень, В. Кучеренко, Ю. Уманціва, деяких інших учених. Проте організаційні інновації загалом, і зокрема у фінансовій сфері, є найменш висвітленими в працях сучасних вітчизняних дослідників.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ. Стаття має на меті проаналізувати сучасне розуміння форми і змісту діяльності обох видів фінансових інституцій – універсального банку та фінансового конгломерату, виявити спільне та відмінне у підходах до трактування цих понять в рамках різних національних наукових шкіл.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ. За останні 50 років у світі особливо посилилася тенденція до концентрації фінансового капіталу [2]. Лавиноподібний процес злиттів і поглинань, який почався в 80-х роках і сягнув свого апогею в середині 90-х, сформував нові обриси сучасної фінансово-банківської системи на основі переплетення суб'єктів спеціалізованої та континентальної фінансових систем.

Система спеціалізованих банків була заснована на штучному виокремленні певних сфер діяльності у відповідності до законодавчих норм.

Історично вона з'явилася у Великобританії, у США ж її створення було відповіддю на фінансову кризу 20-х років.

Система універсальних банків, яка переважає в Європі, характеризується об'єднанням всіх напрямків діяльності банку. Останніми роками страхові та інші послуги також увійшли до сфери інтересів банків.

За останні кілька десятиліть така тенденція до універсалізації діяльності фінансових посередників набула нових якісних ознак: поширеним видом фінансових інституцій стали не універсальні банки, а групи фінансових компаній з перехресними правами власності, або фінансові конгломерати, які стали пропонувати всі види послуг від класичних фінансових до роботи з нерухомістю та ін.

На цей час у різних країнах та регіонах застосовуються різні критерії ідентифікації фінансового конгломерату. Наприклад, у США фінансовим конгломератом визнається інтегрована структура з обов'язковою присутністю банківської установи. В ЄС фінансовим конгломератом визнається група компаній за умови дотримання нею трьох вимог. По-перше, в складі компанії має бути присутня принаймні одна компанія, що займається або банківською діяльністю, або операціями з цінними паперами, та принаймні одна компанія, що здійснює страхову діяльність. По-друге, групу має очолювати або банк, або інвестиційна, або страхова компанія (або частка фінансових компаній в загальному балансі групи має становити не менш як 40%). По-третє, частка кожної фінансової компанії в загальному балансі фінансових компаній групи має перевищувати 10% або баланс найменшої фінансової компанії групи має перевищувати 6 мільярдів євро [3].

У Сполучених Штатах, замість терміну «фінансовий конгломерат» використовується термін «фінансовий холдинг». При цьому статус фінансового холдингу не є вимогою, а швидше дозволом групі компаній надавати широкий спектр фінансових послуг. У цьому сенсі фінансовим холдингом не є група з двох або більше банків, інвестиційних чи страхових компаній. Таким чином, європейський фінансовий конгломерат за своїми ознаками не є ідентичним фінансовому холдингу в США. За законодавством Японії, як і в США, також використовується термін «фінансовий холдинг» [4].

Наведені підходи до ідентифікації фінансового конгломерату ґрунтуються на моделях фінансової конгломерації, які мають як спільні, так і відмінні риси.

Структура конгломератів залежить від регулятивних норм країни походження, системи оподаткування, культурних традицій, історичного шляху розвитку індустрії фінансових послуг, ступеня інтернаціоналізації ринку фінансових послуг та концентрації капіталу [5].

Так, за теоретичною моделлю повної фінансової інтеграції, фінансовий конгломерат – це повністю інтегрований постачальник фінансових послуг, який поєднує виробництво та дистрибуцію всіх фінансових продуктів та послуг у рамках єдиної корпоративної одиниці. Всі види діяльності підтримуються єдиним фондом фінансових ресурсів. Будучи теоретично пов'язаним з концепцією економії від масштабу, цей тип конгломерату має забезпечувати найнижчі витрати виробництва. Ця модель, завдяки розподілу коштів між підрозділами однієї структури, надає можливість повністю використовувати інформаційні переваги та водночас краще диверсифікувати джерела доходів [112]. Недоліками моделі є наявність великого потенціалу до формування неконкурентоспроможної поведінки, конфлікту інтересів та перенесення ризиків, що в сукупності вимагає суворого внутрішнього нагляду та контролю [4].

Інша модель – це модель універсального банківського бізнесу (німецька модель). Ця модель передбачає поєднання традиційного комерційного банківського бізнесу з інвестиційним у рамках єдиної корпоративної одиниці. Інші види фінансового бізнесу зосереджуються у дочірніх компаніях, які перебувають у спільному володінні, але фінансуються окремо [4,с.20]. У Німеччині банки традиційно функціонували як універсальні, тому що були вільні здійснювати повний спектр операцій з цінними паперами. Отже, більшість з них (принаймні найбільші) зазвичай поєднували комерційну банківську та інвестиційну діяльність. Звідси доречно вважати групу компаній фінансовим конгломератом, якщо вона поєднує універсальну банківську та страхову діяльність [6]. На нашу думку, останнє трактування фінансового конгломерату є найбільш прийнятним у контексті перебігу процесу ринкової фінансової конвергенції.

Грунтовну порівняльну характеристику існуючих національних моделей фінансового конгломерату надає N.Yoshino. Британська модель (материнська банківська компанія з небанківськими дочірніми відділеннями), на відміну від німецької моделі, обмежує економію від масштабів діяльності, оскільки інтеграція банківської та інвестиційної діяльності є частковою через юридичну самостійність відповідних структурних підрозділів. Водночас, порівняльними перевагами цієї моделі є нижчі витрати на контроль, нагляд та оподаткування. Ця модель є базовою для тих банківських, інвестиційних та страхових компаній, які мають дочірні фірми у різних секторах фінансового ринку. Вона дає змогу збільшувати дохід на основі диверсифікації ризиків та кросс-продажів фінансових продуктів доти, доки регулятивні норми є здатними гасити пожежу між материнською та її дочірніми компаніями [4,с.20].

Американською моделлю є фінансовий холдинг. Подібно до британської моделі, американська має певні соціальні переваги порівняно з німецькою моделлю, зокрема завдяки простішій системі регулювання та контролю (фінансовий холдинг є різновидом фінансового конгломерату) та зниженню конфліктного потенціалу.

Інші моделі, які поєднують різні види фінансового бізнесу, є менш інтегрованими, наприклад, венчурні підприємства та підприємства з перехресним володінням, дистрибутивні альянси тощо [4,с.21].

Узагальнюючи розглянуті особливості ідентифікації фінансового конгломерату на основі моделей банківського бізнесу, можна визначити такі спільні риси конгломерату:

- це група, до складу якої входять фінансові компанії різних видів (банківські, інвестиційні, страхові),
- це група, до складу якої входять фінансові компанії, діяльність яких була тривалий час законодавчо відокремлена одна від одної,
- це група, принципи організації якої дають змогу виробляти інтегровані продукти, які поєднують у собі власне фінансові послуги та захист від ризиків (що забезпечується присутністю страхової компанії),
- це група компаній, які пропонують набір фінансових продуктів і послуг на численних ринках, у різних країнах.

За визначенням вітчизняної дослідниці І. Школьник, фінансовий конгломерат – це універсальний фінансовий посередник, який здійснює свою діяльність як мінімум на двох з трьох сегментів фінансового ринку – банківському, страховому і ринку цінних паперів, а також реалізує у процесі своєї діяльності клієнтоорієнтовану стратегію на основі надання інтегрованого фінансового продукту [7].

Як бачимо з наведеного визначення, його автор підкреслює універсальний характер діяльності конгломерату, з чим ми погоджуємось. Однак, на нашу думку, цей підхід водночас дещо розмиває відмінності між поняттями «універсальний банк» та «фінансовий конгломерат». Слід зазначити, що незважаючи на зовнішню схожість, ці поняття не є тотожними, хоча обидва означають статус фінансового посередника.

Універсальний банк - це фінансовий інститут, який об'єднує виробництво і просування комерційних та інвестиційних банківських послуг в межах однієї компанії; деякі універсальні банки також займаються розповсюдженням страхових послуг, але через окрему залежну юридичну особу (німецька модель).

Фінансовий конгломерат є високо диверсифікованою інтегрованою структурою, яка організована за принципом вертикальної інтеграції, тоді як банк, який поєднує традиційну депозитно-кредитну діяльність з інвестиційною, теж вважається універсальним. При цьому зрозуміло, що обидва суб'єкти банківського бізнесу значно відрізняються між собою не тільки спектром послуг, а також ступенем інтеграції капіталу, ступенем інтеграції управління, часткою охоплення ринку фінансових послуг.

Для розуміння сутності аналізованих процесів, на нашу думку, важливо враховувати і те, що в процесі утворення інтегрованих фінансових структур відбувається конвергенція продуктів та послуг, які виробляються банківськими, інвестиційними та страховими компаніями [8].

Аналіз діяльності найбільших сучасних фінансових конгломератів (наприклад, JP Morgan Chase&Co, створений у грудні 2000 р. в результаті злиття J.P. Morgan та Chase Manhattan Corporation) показує, що вони надають широке коло послуг за кількома напрямками фінансової діяльності (табл.1).

Таблиця 1. Напрямки діяльності JP Morgan Chase&Co

Назва виду бізнесу	Бренд	Головна дочірня компанія
Інвестиційний бізнес	JP Morgan	JP Morgan Securities
Роздрібні фінансові послуги	Chase	JP Morgan Chase Bank
Картковий бізнес	Chase	Chase USA
Комерційна банківська справа	Chase	JP Morgan Chase Bank
Управління активами	JP Morgan	J.P. Morgan Asset Management
Операції з цінними паперами	JP Morgan	JP Morgan Securities

Джерело: складено автором за даними офіційного сайту JP Morgan Chase&Co

Інша глобальна фінансова корпорація – Citigroup Inc. обслуговує майже 200 млн. Клієнтів у 160 країнах і складається з двох великих сегментів: Citicorp та Citi Holdings.

Citicorp здійснює управління активами в Латинській Америці, картковий бізнес під брендом Citi, роздрібне банківське обслуговування та комерційну банківську діяльність у Північній Америці, EMEA (Europe, Middle East and Africa), операції з житловим нерухомістю у Північній Америці (для фізичних осіб); розрахункове обслуговування, банківські послуги та операції з цінними паперами (для юридичних осіб) [9].

Citi Holdings обслуговує роздрібні інвестиції, надає брокерські послуги та управління активами (переважно пов'язані з венчурною компанією), здійснює споживче кредитування у Північній Америці тощо[9].

Подальший перехід - від продуктоорієнтованої до клієнтоорієнтованої стратегії - має своїм наслідком створення більш складного типу фінансового конгломерату, який передбачає поширення послуг усіх трьох основних фінансових секторів, і саме тому вони зазвичай розглядаються як установи, що характеризуються найвищим ступенем інтеграції – за англomовною термінологією allfinance [10].

Ця інституційна форма організації транснаціонального банківського бізнесу передбачає включення у фінансовий конгломерат поряд з банками, страховими та інвестиційними компаніями інших типів фінансових інститутів, фірм, що надають пов'язані послуги (пенсійних фондів, компаній з торгівлі цінними паперами, фірм, що надають медичні послуги, послуги домашнього господарства тощо). Велика кількість таких фінансових груп діють як справжні фінансові супермаркети, пропонуючи широкий спектр продуктів (кредит, страхування, заощадження та інвестиції, пенсійне забезпечення тощо). Зауважимо, що група компаній (з яких одна або більше є фінансовими), яка орієнтована переважно на торгівлю чи промисловість, під визначення фінансового конгломерату не підпадає і зазвичай визначається як конгломерат змішаного типу.

На нашу думку, все це дає підстави стверджувати, що поняття «універсальний банк» та «фінансовий конгломерат» необхідно чітко розмежувати.

У широкому розумінні, з погляду спектру послуг, обидві одиниці бізнесу є універсальними. Тенденція універсалізації банківської діяльності, яка розпочалась з опанування банками інвестиційного бізнесу, є всеохопною. На цей час інвестиційний банківський бізнес є складовою бізнесу практично всіх крупних банків, але при цьому не кожний банк є фінансовим конгломератом.

Фінансовий конгломерат відрізняється від універсального банку саме принципом вертикальної інтеграції кредитних, інвестиційних та страхових компаній, тоді як універсальний банк надає різноманітні послуги, створюючи відповідні структурні підрозділи. Порівняно з універсальним банком, фінансовий конгломерат, як

правило, має кращі можливості фінансування інноваційної діяльності та набагато ширшу ринкову диференціацію пропонованих продуктів та послуг, оскільки акумулює фонди кількох видів фінансових компаній. Формуючись внаслідок поглиблення процесу фінансової конвергенції, фінансові конгломерати здатні створювати дійсно інтегровані продукти, що мають банківські (накопичувальні, інвестиційні тощо) та страхові характеристики (покриття ризиків) [11].

Зважаючи на розглянуті вище відмінності, а також інноваційну сутність цієї форми організації транснаціонального банківського бізнесу, видається прийнятним таке узагальнююче визначення *фінансового конгломерату*: це нова форма організації транснаціонального банківського бізнесу групи компаній, об'єднаних за принципом вертикальної інтеграції, яка забезпечує створення інноваційних - інтегрованих - фінансових продуктів, їх впровадження та розповсюдження як мінімум на двох з трьох сегментів світового фінансового ринку – банківському, страховому і ринку цінних паперів.

Узагальнюючи результати досліджень інших учених, можна зробити висновок, що логіка утворення фінансового конгломерату як нової форми організації транснаціонального банківського бізнесу полягає в послідовному переході від найпростіших (агентських) відносин, укладання договорів про співпрацю до найскладнішої організаційної форми банківського бізнесу – фінансового конгломерату (рис.1).

При цьому суть виробничого розвитку всередині фінансового конгломерату полягає в тому, що фінансові інститути з часом можуть перепрофілювати базовий бізнес і перейти від технічної (продуктоорієнтованої) до функціональної (клієнтоорієнтованої) стратегії.

В процесі утворення фінансового конгломерату розробка нових фінансових і страхових продуктів теж розвивається в напрямку від простих перехресних продажів та продажів у пакеті до розробки дійсно інтегрованих продуктивних фінансових інновацій. Новий вид послуг створюється через зміну старих та винайдення нових продуктів з їх подальшим змішуванням.

Рис. 1. Логіка утворення фінансового конгломерату як нової форми організації транснаціонального банківського бізнесу [розроблено автором]

Враховуючи все викладене вище та висновок про необхідність виокремлення інновацій, пов'язаних з універсалізацією та організацією вироблення та надання фінансових послуг у транснаціональному банківському бізнесі, вважаємо за необхідне доповнити існуючу типологію банківських інновацій введенням такого нового критерію класифікації інновацій сучасних ТНБ, як *ступінь конвергенції фінансових продуктів та послуг*, що дає змогу виокремлювати, з одного боку, інноваційні продукти універсального банку, а з іншого боку – інтегровані продукти фінансового конгломерату.

На нашу думку, така класифікація враховує сучасні інституційні трансформації світового фінансового ринку і акцентує на їх інноваційному впливі на розвиток транснаціонального банківського бізнесу.

ВИСНОВКИ. Концентрація високих технологій у фінансовій сфері збігається з концентрацією фінансового капіталу і носіями високих технологій виступають найбільші транснаціональні банки, а також фінансові конгломерати, що об'єднують (на принципах вертикальної інтеграції) банки, кредитні інститути та страхові компанії.

Поява фінансових конгломератів є найважливішим інституціональним наслідком описаних вище процесів, оскільки являє собою інноваційний підхід до організації виробництва фінансових послуг. За усталеним сучасним підходом, такі фінансові структури дістали назву інтегрованих фінансових посередників.

Система універсальних банківських операцій в порівнянні зі спеціалізованою має переваги: вона дозволяє здійснювати зміни у напрямі діяльності в рамках одного банку. Порівняно із суто комерційним банком універсальний банк меншою мірою відчуває на собі зовнішні впливи, оскільки може швидко перемістити акцент діяльності з одного свого підрозділу на інший. Це дозволяє йому «замортизувати» коливання ділової активності, оскільки його операції, а отже, і ризики, розосереджені більш широко. У підсумку доходи банку стають більш стабільними, ніж у спеціалізованих банківських установах, а це сприяє підвищенню рівня його фінансової стійкості.

ЛІТЕРАТУРА

- Gual, J. Deregulation, Integration and Market Structure in European Banking / J. Gual // Journal of the Japanese and International Economies. 1999. – Vol.13. – No 4. – P. 372 – 396.
- Циганов С.А. Банківська система України в умовах становлення ринкових відносин: питання теорії і практики: монографія / С.А. Циганов. – К.: Товариство "Знання", 1999. – 200 с.
- European Parliament and Council Directive 2002/87/EC of 16 December 2002 on the supplementary supervision of credit institutions, insurance undertakings and investment firms in a financial conglomerate [Електронний ресурс] / European Commission. – Режим доступу: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l24038c.htm>.
- Yoshino, N. Financial Conglomerate in East Asian Regional Development / Naoyuki Yoshino, Kozutomo Abe, Masatoshi Kuhara. – Daiwa Institute of Research, Ltd. – Tokyo. – 2007. – 143 p.
- Supervision of Financial Services in the OECD Area [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/29/27/1939320.pdf>.
- Schüler, M. Integrated Financial Supervision in Germany [Електронний ресурс] / Martin Schüler // Discussion Paper N 04-35. – Center for Economic Research. – Режим доступу: <ftp://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp0435.pdf>.
- Школьник І. О. Критерії ідентифікації фінансового конгломерату: вітчизняний та європейський підходи / І. О. Школьник // Вісник НБУ. – 2009. - № 6. – с. 32-36.
- Van den Berghe, L.A.A. Convergence in the financial services industry [Електронний ресурс] / L.A.A. Van den Berghe, Dr. K. Verweire, S.W.M. Carchon. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/9/23/1915267.pdf>.
- Офіційний сайт Citigroup [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.citigroup.com.
- Gray, J.M. The Multinational Bank: a Financial MNC? / J.M. Gray, H.P.Gray // Journal of Banking and Finance. – 1981. – Vol. 5. - No 33. – P.33 – 63.
- Сафронов С.Б. Финансовая конвергенция и финансовые конгломераты в мировом хозяйстве: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.14, 08.00.10 / С. Б. Сафронов. – Санкт-Петербург, 2010. – 21 с.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2011 р.

ТОВ "ДКС Центр"